

Романські, германські та інші мови

УДК 811.111'37:621

Литвинко О. А.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Сумського національного аграрного університету

ПРОБЛЕМА СИНОНІМІЇ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНІЙ ПІДСИСТЕМІ НАСОСОБУДУВАННЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблеми синонімії у сучасній англійській термінологічній підсистемі насособудування. Наявність синонімії у термінології є очевидною. Поширеність синонімії у термінологічній підсистемі насособудування пояснюється наступними чинниками: прагненням до максимальної точності, застосуванням стислих форм та впливом загальнолітературної мови. Феномен синонімії виявляється на всіх етапах розвитку термінології, з огляду на те, що поява нового референта спричиняє виникнення кількох найменувань, які можуть функціонувати у термінологічній підсистемі одночасно.

Синонімами вважаємо лексичні одиниці, що вживаються для позначення одного й того ж поняття та відрізняються за певною ознакою даного поняття. Синоніми є різними мовними знаками.

Серед синонімів, що функціонують у термінологічній підсистемі насособудування, виокремлюються ідеографічні. Зазначені лексичні одиниці також називають поняттєвими. Такими синонімами вважаємо термінологічні одиниці, які позначають єдине поняття, але різняться обсягом семантики.

Лексичні одиниці термінологічної підсистеми насособудування відповідають основним вимогам, що висуваються до термінів. Проте термінологія зазначеної підсистеми не позбавлена синонімічних відношень. Лексичні одиниці насособудування утворюють синонімічні ряди. Синонімічним рядом вважаємо сукупність синонімів певного змісту. Термінологічні синонімічні ряди утворюють складні структури, елементи яких займають підпорядковане або чільне місце, залежно від позицій своєї лексичної домінанти. Семний склад лексичних одиниць, які належать до синонімічних рядів, демонструє близькість за ознакою.

Для термінологічної підсистеми насособудування характерна дефініційна синонімія. Це семантичне явище полягає в тому, що значення термінологічної одиниці співвідноситься з її дефініцією.

Зазначимо, що наявність у досліджуваній підсистемі синонімічних одиниць можна визнати позитивним феноменом. Ми виявили, що ідеографічні синоніми надають вичерпну інформацію про предмет, оскільки характеризують його з різних боків. Синоніми-дефініції підкреслюють властивості, якості і ознаки класу предметів, що термінуються.

Теоретичне значення даного дослідження визначається його внеском у загальну теорію терміна і термінологію. Результати дослідження доповнюють наукові знання про особливості термінологічної номінації та основні тенденції термінотворення у сучасній англійській термінологічній підсистемі насособудування.

Ключові слова: термінологічна підсистема, насособудування, термін, синонімія, синонімічний ряд, ідеографічний синонім, дефініційна синонімія.

Постановка проблеми. За останні декілька десятиріч галузь насособудування зазнала кардинальних змін у зв'язку із запровадженням нових революційних технологій та збільшенням обсягів виробництва, і сьогодні науково-технічний прогрес сприяє її подальшому розвитку. Термінологія насособудування становить особливий прошарок лексики, який постійно змінюється, удосконалюється та слугує засобом професійної комунікації. Термінологічні одиниці субмови насособудування є динамічною системою, що

характеризується певною специфікою функціонування її складових. Зміст окремого терміна визначає його місце у системі, зумовлює зв'язки і взаємодію з її іншими елементами.

Актуальність роботи визначається провідною роллю технічної терміносистеми в англomовній фаховій комунікації. Необхідність дослідження підсилюється тим фактором, що комплексне вивчення явища синонімії, а саме, виявлення її кореляцій в англійській термінологічній підсистемі насособудування раніше не здійснювалося. У зазначеній термінологічній підсистемі синоніми представлені у великій кількості, а це вимагає створення особливого наукового підходу до цього феномена.

Матеріалом дослідження слугував корпус термінологічної лексики обсягом 5000 лексичних одиниць, відібраних методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел (тлумачних словників термінів насособудування; перекладних словників термінів насособудування), з рекламних проспектів фірм-виробників продукції насособудування та з періодичних видань у галузі насособудування. Загальний обсяг опрацьованого матеріалу – близько 9500 сторінок тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сталий розвиток, збагачування та вдосконалення термінологічних підсистем є важливою умовою і беззаперечним результатом прогресу у тих сферах людської діяльності, з якими вони корелюють. У більшості сучасних мов найчисленнішою і найдинамічнішою частиною словникового складу є термінологічна лексика. Провідну роль відіграє технічна термінологія, що об'єктивується стрімким розвитком нових виробничих та суспільних реалій. Швидке зростання обсягів спеціальної інформації у різних галузях науки і техніки неодмінно пов'язане з кількісним зростанням і якісним удосконалюванням термінології.

На часі науковці приділяють особливу увагу систематизації, уніфікації та стандартизації термінології окремих галузей і вивченню різних аспектів утворення та функціонування термінологічних підсистем у загальній системі мови. Розроблені окремі питання галузевих термінологій: юридичної термінології

– Н. Яцишин [17, с. 99], економічної – І. Гумовська [4, с. 96], медичної термінології – Ю. Лисанець [9, с. 218], комп'ютерних технологій – В. Мирошниченко [10, с. 87], автомобільної індустрії – О. Бондаренко [1, с. 93], галузі туризму – Ю. Кисилиця, В. Бялик [5, с. 111]. Вчені з'ясовують логічні та лінгвістичні критерії ідентифікації термінів, намагаються відмежувати їх від нетермінологічних мовних одиниць, вивчити лексико-структурні аспекти певної термінологічної лексики.

Синонімія – семантичний феномен, який вважається в лексиці однією з найважливіших системотвірних категорій. У сучасній лінгвістиці удосконалюються наукові підходи до вивчення синонімії на матеріалі різних термінологічних підсистем, виявляються диференційні ознаки лексичних одиниць, що входять до синонімічного ряду. Проте, незважаючи на значні досягнення у дослідженні проблеми синонімії у сучасній лінгвістиці (М. Вакуленко [3, с. 85], В. Костенко [7, с. 137], М. Кочерган [8, с. 202], О. Суперанська, Н. Подольська, Н. Васильєва [15, с. 49] та ін.), немає єдиного загальноприйнятого визначення і розуміння цього явища, чим і зумовлюється актуальність пропонованого дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні специфіки феномена синонімії у сучасній англійській термінологічній підсистемі насособудування та висвітленні типів термінологічних синонімів.

Виклад основного матеріалу. Поширеність синонімії у термінологічній підсистемі насособудування пояснюється наступними факторами. Це, перш за все, прагнення до максимальної точності, пошук стислих форм і, звичайно ж, тяжіння до синонімів загальнолітературної мови.

У сучасній лінгвістиці поширеним є погляд, що синонімія властива термінологічній лексиці, особливо це стосується термінологій, які знаходяться на етапі розвитку. Зазвичай синонімічні процеси відбуваються на ранніх етапах формування термінологічної підсистеми, коли ще триває відбір найкращого термінологічного матеріалу, і в системі термінологічної номінації співіснують багатогранні варіанти найменування. Зауважимо, що феномен синонімії може

виявляти також на будь-якому етапі розвитку термінології, з огляду на те, що поява нового референта спричиняє виникнення кількох найменувань, які можуть функціонувати у термінологічній підсистемі паралельно.

Щодо функціонування синонімів у термінологічних підсистемах, деякі науковці визнають шкідливість і небажаність цього явища. Таку оцінку пов'язують з однією із найважливіших ознак терміна, яка передбачає відсутність у нього синонімів [12, с.129; 13, с.114]. Інші відзначають, що повне вилучення синонімії з термінології може тільки функціонально послабити її, а не вдосконалити. О. Суперанська наголошує на тому, що синонімія сприяє розвитку лексичного складу термінології [15, с. 49]. На думку О. Радченко, синоніми здатні виконувати в наукових текстах функцію заміщення та уточнення [14, с. 203]. О. Чуєшкова вважає, що синонімія відіграє позитивну роль, оскільки сприяє пошукові найоптимальніших номінацій, зокрема питомих відповідників запозичень, стимулюючи творення власної термінології. [16, с. 105]. Про користь цього семантичного явища на ранніх етапах формування терміносистеми пишуть Л. Боярова та О. Покровська; вони зазначають: „Якщо наукове поняття одержує кілька назв, то з часом це дозволяє шляхом відбору знайти найбільш доцільні мовні засоби для позначення цього поняття, які відповідали б нормативним вимогам, що у свою чергу сприяє розвитку терміносистеми в цілому” [2, с. 60-72]. В. Костенко зауважує, що існування термінологічної синонімії допомагає глибше і повніше передати певне наукове поняття, сприяє усуненню полісемії [7, с. 139]. Отже, як бачимо, єдиного погляду на проблему термінологічної синонімії не існує.

Неоднозначно у сучасному термінознавстві тлумачиться і сам термін „синонім”. Вся різноманітність точок зору лінгвістів зводиться до трьох основних позицій. Прибічники першого підходу в основу визначення кладуть близькість значень, другого – тотожність позначуваних словом предметів, а прибічники третьої точки зору найголовнішим визначають здатність синонімів замінювати один одного у контексті, тобто фактор взаємозамінності [11, с. 1]. Жоден із цих

підходів окремо не може бути визнаний цілком задовільним. Тільки у сукупності вони надають можливість зрозуміти суть синонімії.

Логіки вивчали проблему синонімічних відношень і привнесли своє власне бачення. Польський вчений Е. Гродзинський присвятив синонімії монографію, в якій аналізуються і зіставляються погляди лінгвістів і логіків на цей феномен: „Для логіків синоніми – тільки тотожні за значенням лексичні одиниці. Поняття часткової синонімії, близьких за значенням слів у логіці не існує” [15, с. 50].

Немає і дотепер єдності поглядів щодо класифікації синонімів. Ряд вчених вважають, що у терміносистемах превалюють синоніми-дублети. Так, М. Кочерган відзначає: „Здебільшого абсолютні синоніми трапляються у термінології. У звичайному мовленні вони є тимчасовим явищем, бо, як правило, набувають семантичних і стилістичних відтінків, а інколи і зовсім змінюють значення” [8, с. 202]. На думку деяких лінгвістів, абсолютних синонімів практично не існує [15, с. 49].

Ми поділяємо погляди науковців, які повністю заперечують існування абсолютних синонімів [6, с. 76; 11, с. 6]. Зокрема, Т. Кияк наголошує на тому, що абсолютних синонімів не існує взагалі, оскільки сам факт висвітлення різними внутрішніми формами різних боків значення (змісту) свідчить про різні гносеологічні потенції цих форм. Синоніми – це слова, що вживаються для позначення одного й того ж поняття, а відрізняються вони за тією чи іншою ознакою даного поняття, з огляду на це синоніми – це різні мовні знаки [6, с. 76]. Деякі дослідники виокремлюють інші типи синонімічних одиниць: часткові синоніми, семантичні або ідеографічні синоніми, дефініційні синоніми [8, с. 202].

У термінологічній підсистемі насособудування функціонують ідеографічні синоніми. Їх також називають поняттєвими. До таких синонімів відносимо термінологічні одиниці, які позначають єдине поняття, але відрізняються обсягом семантики.

Так, багатокomпонентні терміни *stress cracking* та *stress corrosion* мають узагальнююче значення „*корозія, яку спричиняє механічна напруга*”. Але семантика терміносполучення *stress cracking* доповнюється семами „*корозія під*

напругою”, „розтріскування під дією напруги”. Терміноодиниці підсистеми насособудування *hole* і *bore*, маючи спільне значення „отвір”, різняться тим, що термін *bore* має ще й додаткову сему „розточений або просвердлений отвір”. Терміни *brazing* і *soldering* позначають „паяння”, але різняться тим, що в семантичній структурі терміна *brazing* є додаткове значення „паяння твердим припоєм”, а *soldering* має додаткові семи „паяння при низькій температурі” і „паяння м'яким припоєм”.

Терміни насособудування можуть формувати синонімічні ряди. Синонімічним рядом вважаємо сукупність синонімів певного змісту [8, с. 204]. Синонімічні ряди створюють складні структури, елементи яких займають підпорядковане або чільне місце, залежно від позицій своєї лексичної домінанти [11, с. 6]. Наступні приклади ілюструють співвідношення елементів синонімічних рядів із відповідними лексичними домінантами. Пор.:

- *atmospheric core* = *atmospheric riser core*, *pencil core*, *permeable core* „стержень прибутку атмосферного тиску (у ливарній формі)”;
- *time delay relay* = *time lag relay*, *timing relay*, „реле витримки часу”;
- *constant discharge pump* = *constant displacement pump*, *constant flow pump*, *constant volume pump* „насос з постійними витратами”.

Наведені вище приклади свідчать про те, що семний склад термінологічних одиниць, які відносяться до синонімічних рядів, показує близькість за ознакою.

Дефініційна синонімія є сталим явищем для термінологічної лексики. Вона має місце у технічних термінологічних підсистемах, і підсистема насособудування не є виключенням. Це семантичне явище полягає в тому, що значення терміноодиниць співвідноситься з їх дефініцією. Так, термін насособудування *impeller* „насосне колесо” має дефініцію *the rotating component of a centrifugal pump, equipped with vanes* – „обертальна деталь відцентрового насоса з лопатями”. Терміну *horizontal pump* „горизонтальний насос” відповідає дефініція *centrifugal pump with a horizontal shaft* „відцентровий насос з горизонтальним валом”. У наведених дефініціях позначаються головні ознаки

терміноодиниць *impeller* та *horizontal pump*, і ці ж ознаки актуалізуються семантикою відповідних термінів.

Висновки. Як підсумок вищевикладеного, зазначимо, що наявність у досліджуваній підсистемі синонімічних одиниць можна визнати позитивним явищем. Нами було виявлено, що ідеографічні синоніми надають вичерпну інформацію про предмет, оскільки характеризують його з різних боків. Ми припускаємо, що, внаслідок подальшої уніфікації і стандартизації термінології насособудування, синоніми можуть зникнути і залишиться лише одна удосконалена термінологічна одиниця. Щодо синонімів-дефініцій, то їх наявність є невід'ємною складовою існування термінології як такої, вони підкреслюють властивості, якості і ознаки класу предметів, що термінуються.

Перспективою нашого дослідження є проведення зіставного аналізу феномена синонімії у суміжних технічних термінологічних підсистемах.

Література:

1. Бондаренко О.М., Медведєва Є.Ю. Структурно-семантичні характеристики терміноодиниць техніки та особливості їх перекладу (на матеріалі текстів автомобільної галузі). *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2016. Вип.1. С. 93-98.
2. Боярова Л.Г., Покровська О.А. Терміни-синоніми як об'єкт лексикографії (на матеріалі ринкової термінології) . *Vocabulum et Vocabularium: Сб. науч. тр. по лексикографии*. Харків. 1996. Вып. 3. С. 60 – 62.
3. Вакуленко М.О. Проблема синонімії в природничих терміносистемах. *Studia Linguistica: Зб. наук. праць*. Київ. 2009. Вип. 2. С. 85-90.
4. Гумовська І.М. Аспекти взаємодії юридичної та економічної термінолексики. *Наукові записки національного університету "Острозька академія"*. 2017. Вип. 67. С. 96-99.

5. Кисилиця Ю.І., Бялик В.Д. Структурні та семантичні особливості англomовних термінів галузі туризму. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Вип.44. С.111-114.
6. Кияк Т.Р. Форма і зміст мовного знака . *Вісник Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна*. 2004. Вип. 635. С. 75-78.
7. Костенко В.Г. Епонімічні медичні терміни в синонімічних рядах англійської мови. *Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції „Ювілейні четверті Каразінські читання, присвячені 200-річчю Харківського нац. ун-ту: Людина. Мова. Комунікація.”* Харків. 2004. С. 137-139.
8. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. Київ: Академія, 2010. 367 с.
9. Лисанець Ю.В. Метонімія в англійській медичній термінології. *Актуальні проблеми сучасної медицини*. 2015. Вип.1. С. 218-222.
10. Мирошніченко В.М., Шишкова І.С. Англійські лексичні новоутворення у сфері комп'ютерних технологій. *Вісник національного технічного університету*. 2019. Вип. 1. С. 87-92.
11. Мітіна О.М. Синонімія в пенітенціарній лексичній підсистемі сучасної англійської мови (функціонально-семантичний аналіз): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. *Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна*. Харків, 2002.18 с.
12. Мягкота І. Синонімія та варіанти у термінолексичі української фольклористики. *Вісник національного університету "Львівська політехніка"*. 2014. Вип.791. С. 129-133.
13. Паночко М. М. Лексичні особливості української юридичної термінології початку хх століття. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. Вип. 5. С. 112-115.
14. Радченко О.І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. / Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2000. 203 с.
15. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология. Вопросы теории. Москва: Librokom. 2012, 243 с.
16. Чуєшкова О. Синонімія в терміносистемі гендерної лінгвістики. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2017. Вип. 869. С.105-108.

17. Яцишин Н.П. Юридична термінологія як спеціалізована система правових понять. *Термінологічний вісник*. Луцьк. 2013. Вип.2. С.99-103.

Lytvynko O. The problem of synonymy in modern English pump engineering terminological subsystem.

Summary. This article focuses on the problem of synonymy in modern English terminology within the special subsystem of terms – pump engineering. The presence of synonymy in terminology is obvious. The prevalence of synonymy in the terminological subsystem of pump engineering is explained by the following factors: the desire for maximum accuracy, the use of concise forms and the influence of general literary language. The phenomenon of synonymy is manifested at all stages of the development of terminology, because the appearance of a new referent causes the appearance of several names. They can function in the terminology subsystem at the same time.

The synonyms are the lexical units used to denote the same concept and differ in a certain feature of the concept. Synonyms are different linguistic signs. We distinguish ideographic synonyms among the synonyms that function in the terminological subsystem of pump engineering. These lexical units are also called conceptual. We consider such synonyms as terminological units that denote a single concept, but differ in the scope of semantics.

Lexical units of the terminological subsystem of pump engineering meet the basic requirements for terms. However, the terminology of this subsystem is not devoid of synonymous relations. The lexical units of pump engineering form synonymous rows. The synonym row is the set of synonyms of certain content. Terminological synonymous rows form complex structures, the elements of which occupy a subordinate or prominent place, depending on the positions of its lexical dominant. The same composition of lexical units related to synonymous rows demonstrates similarity in terms of the attribute.

The terminological subsystem of pump engineering is characterized by the definition synonymy. This semantic phenomenon lies in the fact that the meaning of a terminological unit is related to its definition.

The presence of synonymous units in the studied subsystem can be considered a positive phenomenon. Ideographic synonyms provide comprehensive information about the subject, as they characterize it from different angles. The synonyms-definitions emphasize the properties, qualities and characteristics of objects.

The theoretical significance of this study is determined by its contribution to the general theory of the term and terminology. The results of the research complement the scientific knowledge about the peculiarities of the terminological nomination and the main tendencies of term formation in the modern English terminological subsystem of pump engineering.

Keywords: terminological subsystem, pump engineering, term, synonymy, synonymous rows, ideographic synonym, definition synonymy.